

MAGYAR PSZICHOANALITIKUSOK PÁRIZSBAN II.

„MESTERSÉGEM A PSZICHOANALÍZIS”*Párizsi beszélgetés Judith Dupont-nal*

Az alábbi beszélgetés Judith Dupont-nal, a Párizsban élő, magyarországi származású neves pszichoanalitikussal 1997. március 24-én, szeptember 16-án és 1998. február 11-én került rögzítésre. Az interjú első részét Erős Ferenc és Szilasi Judit, második és harmadik részét Szilasi Judit készítette. Judith Dupont „Egy kegyeletsértés története” című tanulmányát előző, 1997/2–3. számunkban közöltük.

*

– Arra szeretném kérni, mondja el a Thalassa olvasóinak, hogyan kezdődött pszichoanalitikus pályája, amely Magyarországról, a családi háttérből indult.

– Valóban családi háttérből indult, mert az anyai nagyanyám, Kovács Vilma¹ pszichoanalitikus volt. Anyám testvére, a nagynéném, Bálint Alice² szintén pszichoanalitikus lett, miként annak férje, Bálint Mihály³ is. Ferenczi Sándor gyakori vendége volt a nagyszüleim házának, tőlünk egy sarokra laktak. Azt lehet mondani, hogy állandó szellemi viták keresztüztüében nőttem fel. A pszichoanalízis állandó beszédtema volt nálunk.

---

¹ Kovács Vilma, Székely-Kovács Frigyesné (1883–1940) pszichoanalitikus, Ferenczi legközvetlenebb munkatársai közé tartozott, a magyar analitikus kiképzés megteremtője volt.

² Bálint (Székely-Kovács) Alice (Budapest, 1899–Manchester, 1939) pszichoanalitikus, Bálint Mihály első felesége, a gyermekkor pszichoanalitikus vizsgálatának egyik úttörője.

³ Bálint Mihály (Budapest, 1896–London, 1970) Magyarországról Angliába emigrált és ott világhírűvé vált pszichoanalitikus. Életművének jelentőségéről lásd Haynal André könyvét: *Viták a pszichoanalízisben. Freud–Ferenczi–Bálint*. Thalassa Alapítvány–Cserépfalvi, Budapest, 1996.

– *Ez a naphegyi villában volt...*

– Igen a Naphegyen. Aztán a szüleimmel elhagytuk Magyarországot, és Franciaországba jöttünk. Bálinték Angliába mentek. A nagyszüleim meghaltak, szerencsére még a magyarországi német megszállást megelőzően, természetes módon, a saját idejükben...

– *Mikor jöttek ki Franciaországba?*

– 1938-ban.

– *És miért éppen Franciaországba?*

– Az apám – Dormándi László⁴ – legjobb barátja élt itt, akinek a segítségére számíthatott. Az anyám festőművész volt.⁵ Korábban is minden évben járt ide, pár hónapot Párizsban töltött. Többször volt kiállítása is Párizsban. Szóval a szüleim jól ismerték a körülményeket, és a beilleszkedés semmilyen nehézséget nem okozott számukra.

– *Tizenkét éves volt, amikor kikerült Franciaországba, és akkor itt kezdett iskolába járni...*

– Előbb megtanultam rendesen franciául egy olyan osztályban, ahol csak idegen országból származó gyerekek voltak, a világ minden tájáról. Ha jól emlékszem, valami tizenkét nyelvű osztály voltunk. Egy elég tehetséges tanárnőnk volt, akinek sikerült mind a tizennégy vagy tizenöt tanulónak a franciát úgy megtanítani – nyelvet, történelmet, földrajzot stb. –, hogy a következő tanévben valamennyien rendes francia iskolai osztályokba kerülünk. Nem tudom, minek felel meg Magyarországon, de akkor én negyedikben⁶ folytattam az iskolát ...

– *És akkor közbejött a német megszállás...*

– Aztán jött a német megszállás, és az apámnak az volt a filozófiája, hogy a vadászatnál mindig akkor lövik le a nyulat, amikor ugrik; szóval nem szabad ugrani. És így a saját nevünk alatt, a saját lakásunkban maradtunk Párizsban. Az anyám nagyon el akart menni. El is mentünk, egészen a Lyoni pályaudvarig, de a vonatok érkezési és indulási időpontjai teljesen kiszámíthatatlanok voltak, emiatt olyan tömeg várt a vonatokra, hogy szépen hazamentünk, és ott maradtunk egészen a háború végéig. És nem történt semmi bajunk. Semmi bajunk nem esett, és semmilyen zaklatásnak nem voltunk kitéve. Azután a háború után meglátogattak minket az illetékes

---

⁴ Dormándi László (1898–1967) író, újságíró.

⁵ Székely-Kovács Olga (1900–1971) festőművész, karikaturista, jól ismertek pszichoanalitikusokról készült rajzai és karikatúrái, Ferenczi portréját is megfestette.

⁶ Az iskolai tanulmányok nyolcadik éve Franciaországban.

rendőrkapitány egy csomó, a családunkkal kapcsolatos feljelentőlevéllel, amit ő eldugott. A háború után végiglátogatta mindazokat, akiket hozzánk hasonlóan mentett meg. Szóval az apám filozófiája jó volt, de csak azért, mert ilyen volt a rendőrfőnök. Azt hiszem, ő volt az egyetlen Párizsban, aki így viselkedett.

– *Ez Párizs melyik kerületében volt?*

– A hetedik kerületben. A rendőrfőnök elmondta nekünk, hogy vidékről került Párizsba, és soha életében nem látott zsidót. Aztán az elsőt, akivel találkozott, rögtön feleségül is vette. Szóval megmentette a feleségét és még sokan másokat.

– *Akkor önök még külföldinek számítottak, vagy már francia állampolgárok voltak?*

– A háború alatt mi még külföldinek számítottunk. Magyar állampolgárok voltunk. A zsidókat, a zsidó külföldieket összeírták. A nem zsidó magyarokat, mint ahogy az apám viselkedett, azokat nem... Szóval ő nem jelentkezett mint zsidó... Az apámat ismerték a magyar követségen, de azok inkább barátságosak voltak, és onnét nem jött baj. Amikor a magyarországi német megszállás idején kicserélték a követség személyzetét, akkor azok kevésbé voltak barátságosak. Akkor már az apám is azt gondolta, hogy jobb volna elmenni. De nem tudtunk hová és hogyan. Egyetlen barátunk ajánlotta fel, hogy menjünk hozzá. Ez Vercors volt, az író, akit már a háború alatt ismertünk meg. Az apám úgy gondolta, hogy őt nem lehet még a mi ottlétünkkel is terhelni, mert már elég veszélyt és nehézséget vállalt a Les Éditions de Minuit által kiadott könyvekkel. Onnan is tudtuk ezt, hogy az apám is részt vett azoknak a könyveknek a terjesztésében. Szóval nem akarta Vercors-t egy további veszélyhelyzetnek kitenni. Így hát maradtunk a lakásunkban, és a dolog minden baj nélkül, jól végződött.

– *Az édesapja dolgozott?*

– A szüleim közül egyik sem dolgozhatott. Valakivel társultak, aki a nevét adta, és egy gyerekfolyóiratot adtak ki 1942 körül *Les cahiers d'Ulysse* címen. Volt egy személy, aki a folyóirat legalizálásához a nevét adta, de az nem sokat csinált. Az anyám és Vercors rajzolt ebbe a folyóiratba. Ezen keresztül ismerkedtünk meg Vercors-ral. Szüksége volt jövedelemre, de mint rajzoló, illusztrátor nem fogadott el megbízásokat a franciaországi német megszállás alatt.

– *Végül is sikerült a háború végéig a zaklatásokat elkerülniük...*

– Néha voltak azért ijedségek. Például egyszer, amikor az apám táskája tele volt a Les Éditions de Minuit által kiadott könyvekkel, és azzal ment el a rendőrkapitányságra, hogy a tartózkodási engedélyét meghosszabbítsa. Éppen az előző napon volt egy merénylet a rendőrkapitányságon, és mindenkit ellenőrzésnek vetettek alá. Mindenkinek ki kellett nyitnia a táskáját. Amikor az apámra került a sor, nem volt

mit tenni, kinyitotta a táskáját, a rendőr kiszedte az összes könyvet, látta, hogy könyvek, és visszatette őket...

– *Nem tudta, hogy mi az, vagy nem akarta tudni?*

– Nem tudta. Biztosan nem tudta a rendőr, hogy milyen könyvekről van szó. De az ellenőrzést követően az apám elhagyta a rendőrkapitányság épületét, és hazament. Csak másnap ment vissza, hogy a tartózkodási engedélyét meghosszabbíttassa.

– *Mi volt tulajdonképpen a Les Éditions de Minuit?*

– Illegális könyvkiadó volt, amelyet Vercors indított el a háború alatt, egy Pierre de Lescure nevű másik íróval, és a legfontosabb írók műveit álnéven adták ki. Mauriac, Eluard, Aragon, Camus műveit, hogy csak néhány nevet említsek. Az apámtól is elfogadtak egy novellát, egy kis könyvecskét, de már nem volt idő kiadni, mert jött a felszabadulás. A kiadó megmaradt a háború után is, de az új körülmények között Vercors nem akarta folytatni, mert úgy látta, hogy ennek nincs értelme. Vercors-nak is több könyve jelent meg a megszállás alatt ennél a kiadónál, így a *Silence de la mer*, amit az apám fordított magyarra, meg a *Marche à l'étoile*, amelyben Vercors elmeséli, hogyan jött az ő apja Pozsonyból Franciaországba.⁷

– *A szülei visszatértek Magyarországra a háború után?*

– Nem, csak látogatóban jártak Magyarországon. Először, azt hiszem, 1946-ban. Esetleg 1947-ben. Amint franciák lettünk.

– *Ön orvosnak készült, és be is iratkozott az orvosi egyetemre...*

– Azt az elképzelést, hogy én is pszichoanalitikus legyek, az édesanyám, Székely-Kovács Olga nagyon támogatta. Nagyon nehezen viselte el, hogy az anyja és a nővére meghaltak, és valahogy kívánta, hogy a pályájukat én folytassam. Biztos, hogy az én döntésemben ennek is szerepe volt. Aztán engem kezdett a dolog nagyon érdekelni. Aztán Bálint Mihály tanácsolta nekem, hogy ahhoz, hogy pszichoanalitikus legyek, minden könnyebb, ha előbb orvos leszek. Ezt el is fogadtam, és orvosi tanulmányokat folytattam, amit be is fejeztem. De aztán sajnáltam, mert az volt az érzésem, hogy az nem segített semmit a pszichoanalízishez, sőt talán ellenkezőleg. Ha például filozófiai tanulmányokat folytattam volna, talán az többet segített volna. Párizsban folytattam az orvosi tanulmányokat. A doktori disszertációm 1957-ben adhattam be, pontosabban nem emlékszem.

– *Ennek a disszertációnak volt valamilyen pszichoanalitikus vonatkozása?*

---

⁷ Magyarul: *A tenger csendje* és *Út a csillag felé*. Mindkét írás először magyarul az *Út a csillag felé* című kötetben jelent meg, amelyet Dormándi László fordított (Szikra, Bp. 1948).

– Az elkészült doktori értekezésnek egyáltalán nem. De azt megelőzően belekezdtem egy pszichoanalitikus vonatkozású munkába. Ugyanis dolgoztam a Fondation Vallée-ban, ahol szellemileg fogyatékos gyerekeket helyeztek el, akiknek a szellemi visszamaradottsága különböző volt: voltak közöttük szellemileg majdnem teljesen épek, és voltak súlyosan fogyatékosak. A gyerekek borzalmas rossz feltételek között éltek. A férjem is részt vett ebben a munkában. Olyan kevesen dolgoztak ott, hogy örültek, ha valaki jött. Egy újságíró is járt oda segíteni, aki a mi ismeretségünk révén került oda. Egy évig jött és játszott a gyerekekkel, foglalkozott és dolgozott velük. Egyébként meg is mondta, hogy ő újságíró, tehát az intézetnek tudomása volt erről. Mindenféleképpen kezdeményeztünk a gyerekek érdekében, hogy változás következék be, nem sok eredménnyel. Az az újságíró megírta, hogy milyen körülmények között élnek ott a gyerekek. Az intézmény igazgatósága igen megharagudott ránk. Nem akartak velem többet dolgozni, és ez volt az oka, hogy az ott elkezdett doktori értekezést nem tudtam befejezni. Jelenleg egészen más viszonyok között élnek a gyerekek ugyanezen a helyen.

A doktori értekezést nem tudtam befejezni. De abban az időben a férjem egy szövettannal foglalkozó orvossal dolgozott együtt egy laboratóriumban, és a laboratórium vezetője adott nekem egy szövettani témát, ami végül is a disszertációm témájául szolgált. Szerintem teljesen érdektelen. De befejeztem vele az orvosi tanulmányokat.

– *Dolgozott orvosként is?*

– Mint orvos soha nem dolgoztam, mert ahhoz semmi kedvem nem volt. Hanem Daniel Lagache⁸-nál elkezdtem egy kiképző analízist. Közben pedig sok helyen dolgoztam, hogy az analízisemet fizetni tudjam.

– *Melyik egyesülethez tartozott Lagache?*

– Lagache már elfogadott, de még nem kezdtem el a tananalízist, amikor a Société psychanalytique de Paris szétválására⁹ sor került. Lacan¹⁰ és Lagache együtt hagyták el ezt az egyesületet. Amikor a szakadás megtörtént, Bálint Mihály tanácsára meglátogattam néhány embert, hogy megtudjam, mit jelent mindez, hiszen semmit sem értettem belőle. Ez teljesen érthetetlen volt egy nem analitikusnak. Lagache-t

---

⁸ Francia orvos, pszichológus, pszichoanalitikus (1903–1972).

⁹ Az 1953-ban a Société psychanalytique de Paris-ban bekövetkezett szakadásról van szó, ez az egyesület a későbbiekben SPP rövidítéssel kerül említésre a beszélgetésben. A francia pszichoanalitikus mozgalom történetéről, a különféle szakadásokról, az elsősorban Jacques Lacan nevéhez fűződő konfliktusokról lásd: Füzesséry Éva–Alain Didier-Weill: Lacan és a francia pszichoanalízis. *Thalassa* (4) 1993, 2: 72–85.

¹⁰ Francia pszichoanalitikus (1901–1981), a Freud utáni pszichoanalízis egyik legnagyobb hatású művelője. Életművéről lásd a *Thalassa* 1993/2. számát.

választottam, és mentem Lagache-hoz. És akkor bekerültem a Société Française de Psychanalyse-be.¹¹

– *Ez a lacani egyesület volt?*

– Ez az az egyesület volt, amiben Lacan benne volt. De Lagache, Georges Favez¹² és Françoise Dolto¹³ is benne volt.

– *És aztán ez is szétvált...*

– És aztán következett be a második szétválás, mert a tagok egy része arra törekedett, hogy a nemzetközi szervezet tagegyesületei közé felvételt nyerjen. A nemzetközi szervezet azonban nem fogadta el Lacant. Voltak, akik Doltót sem akarták elfogadni, ami szerintem nagy tévedés volt, de hát így volt. Ez volt az oka, hogy másodszor is szétvált a társaság, és megalakult az École Freudienne. Én a SFP utód-szervezetében, az Association Psychanalytique de France-ban¹⁴ maradtam, és ma is ennek vagyok a tagja.

– *A kiképző analízis mennyi ideig tartott?*

– Három évig, és utána rögtön elkezdtem dolgozni. Aztán végigjártam a szokásos *dispensaire*-eket, azaz gyermekpszichológiai ambulanciákat és CMPP-eket,¹⁵ és aztán csak a magánrendelésemen dolgoztam. Legelőször egy rendelőintézetben működtem, amelynek Jenny Aubry volt a vezetője, aki egyébként lacanista. Ebbe a rendelőintézetbe gyerekek jártak. Ilyen helyeken az emberek többé-kevésbé ingyen dolgoztak. Én inkább többé, mint kevésbé. Azt mondták, hogy ennek ellentételezéseként majd magánpácienseket küldenek, de persze nem küldtek. De az ott töltött három év alatt nagyon sokat tanultam, és nagyon sok érdekes emberrel találkoztam.

Aztán egy másik helyen kezdtem el dolgozni, és otthon néhány magánpácienstem is lett. Majd három nevelési tanácsadó központban dolgoztam Aine megyében, Soisson, Laon és Saint-Quentin helységeken, mindegyik helyen hetente egy napot. Egyik nap az egyikben, ott is aludtam, és másnap mentem a másikba. Itt gyerekek voltak és a szülei. A gyerekek pszichoterápiás kezelése, „redukációja”, azaz gyógypedagógiai foglalkoztatása folyt ott. Szükség esetén a szülőket is bevonták. A szülőknek is voltak összejöveteleik. Ezek magánintézmények voltak,

---

¹¹ A továbbiakban SFP rövidítéssel szerepel a beszélgetésben.

¹² Francia pszichoanalitikus (1902–1981).

¹³ Francia pszichiáter, pszichoanalitikus (1908–1988), elsősorban gyermekekkel végzett munkájáról és gyermek-pszichoanalitikus műveiről ismert.

¹⁴ APF rövidítéssel szerepel a továbbiakban a beszélgetés folyamán.

¹⁵ A Centre Médico-Psycho-Pédagogique rövidítése, klinikai pszichológiai és gyógypedagógiai központ, a francia egészségügyi-szociális ellátás ma is működő intézménye.

ahol nagyobb létszámú személyzet dolgozott, több szabadságunk és lehetőségünk volt. Itt a szülők révén néha felnőttekkel is volt dolgom. Ez is nagyon érdekes munka volt, mert itt csapatmunka folyt, sok szakmai vitával. Évente egyszer a három központban dolgozók találkoztak, és sokfajta problémát felvető nagy szakmai vita folyt.

Aztán egy elég fura helyen dolgoztam: a Collège de Saint Maximin-ban Chantilly mellett. Itt kivételes képességű gyerekek voltak. Nagyon érdekes volt, hogy ezeknek a rendkívül okos gyerekeknek milyen sok rossz ötletük volt, amit meg is valósítottak. Mindenféle szociális rétegből származó gyerekek voltak itt: gazdag családok, szegény családok és semmilyen családok gyerekei. Például az a gyerek, aki eszembe jut, állami gondozásból került ide, és nagyon szerette a rádiót. Nagyon akart magának egy rádiót építeni. Valahol az egyik házon antennákat látott, és azt gondolta, hogy ott biztos van mindenféle anyag és szerszám, ami a rádióépítéshez szükséges. Egy éjjel sikerült oda bejutnia, és ellopott mindent, amire szüksége volt. Megépítette a rádióját, és amikor kész volt, visszalopta a szerszámokat. Vagy egy reggel megérkezve, lábnyomok voltak a plafonon... Nem cipőtalp nyoma, hanem lábnyom. Soha nem tudtuk meg, hogyan csinálták. Egy csomó elég ismert ember került ki ebből az intézményből, főleg filmművészek.

Aztán jöttek a 68-as felfordulások, és ott is elég nagy lett a zűrzavar. Ennek eredményeként elküldtek mindenkit, aki ott dolgozott. Így aztán van nekem egy nagyon szép bizonyítványom, ami tanúsítja, hogy nagyon meg vannak elégedve mindazzal, amit csináltam, de azért elküldenek. Ami elég mulatságos.

Ezután a corbeil-i kórház gyermekosztályán dolgoztam legalább tizenöt évig. Erre az ottani gyermekosztály főorvosának felkérésére került sor azzal, hogy csináljak, amit akarok, és amit tudok. Nagyon érdekes volt. Eleinte úgy lógtam a termekben, és próbáltam megérteni, hogy miként megy az egész dolog. Beszélgettem egy kicsit mindenkivel. Aztán elkezdtem terápiákat, de beláttam, hogy ugyanazt csinálom, mint akárhol másutt, és azt nem érdemes. Később más pszichológusok és gyógypedagógusok, egy másik analitikus, valamint pszichiáterek is dolgoztak az osztályon. Egy egész csapat alakult ki. A végén az volt az én munkám, hogy megbeszéljem velük a munkát. Tehát nem a gyerekekkel vagy a szüleikkel dolgoztam közvetlenül, hanem azokon a személyeken keresztül, akik velük foglalkoztak. Később más szakorvosok is csatlakoztak ezekhez a megbeszélésekhez, néha olyanok is, akik nem abban a kórházban dolgoztak. Ezt akkor hagytam abba, amikor az a főorvos, aki odahívott, nyugdíjba ment. Én vele szerettem dolgozni, és a nyugdíjazása után átadtam a munkámat valaki másnak. Ez egy igen érdekes munka volt. Olyannyira, hogy ki is adtunk róla egy *Coq Héron*¹⁶ számot. Egyáltalán, nagyon szerettem a magánrendeléseken kívül másutt is dolgozni.

---

¹⁶ Pszichoanalitikus folyóirat, amelyről a későbbiekben részletesen szó lesz.

Ott a corbeil-i kórházban volt egy nagyon érdekes esetünk. Volt ott egy kisfiú, aki leukémiában szenvedett, és nagyon rosszul volt. Azt gondoltuk, hogy pár napon belül meg fog halni. A kezelőorvosa nehezen viselte el, hogy ebben a katasztrófában a gyerek egyedül maradjon. A tanácsunkat kérte, hogy mi lehetne az, amivel ő ezt a gyereket segíteni tudná. Abban állapotunk meg, hogy mindennap üljön le mellé, ugyanabban az időben húsz percre. Az volt a szándékunk ezzel, hogy a gyerek tudja, hogy ennek a személynek a jelenlétére mindennap számíthat. A gyerek állapota egy ideig rosszabbodott, még egy áttétel is kialakult a szemén. De nem halt meg, és az orvos megszakítás nélkül, folyamatosan járt hozzá. Lassanként a gyerek kezdett megint reagálni a kezelésre, és egy keveset javult is az állapota. Aztán egyszer megszólalt és papírt kért, hogy rajzolhasson. Borzasztóan vad dolgokat kezdett rajzolni, amiről nem akart beszélni. A rajzai halottakkal és verekedésekkel voltak tele. Aztán elkezdett egy kicsit beszélni, aztán mindig egy kicsit jobban lett, és végül meg is gyógyult.

– *Végleg meggyógyult?*

– Volt egy fura periódus. A szülők látogatták a gyereket, és kimentek sétálni a kertbe. A gyerek elől, a két szülő mögötte. Háromszög alakzatban sétáltak, és nem szóltak egymáshoz. És akkor a kezelőorvosnak megint volt egy ötlete. Odament a háromszög közepébe, és beszélt hol az egyikkel, hol a másikkal, hol a harmadikkal. Míg végül mindannyian együtt sétáltak. Ez a gyerek nyolcéves volt, amikor követni kezdtük őt, és tíz évvel később még egyszer láttam. Tizennyolc éves volt, meggyógyult és normálisan tanult. Minden rendben volt körülötte. Ez nagyon fura történet volt.

– *Erről esettanulmányként fennmaradt önnek valamilyen anyaga?*

– Egyikünk sem írta le, mert nagyon hosszú ideig nem tudtuk, hogy a gyerek állapota hogyan alakul. Vagy tíz évig nem voltunk biztosak benne.

– *Mióta folytat kizárólag magánpraxist?*

– A nyolcvanas évek eleje óta. A magánygyakorlatot megelőzően utoljára a Centre Étienne Marcelben dolgoztam hosszú ideig. Amikor a Saint Maximinban megszűnt a munkalehetőség, és helyet kerestem, akkor Françoise Dolto ajánlására kerültem ide, aki abban az időben szintén itt dolgozott. Ott is nagyon sok érdekes emberrel találkoztam, és ott alapítottuk a *Coq Héron* című pszichoanalitikus folyóiratunkat, ami még most is létezik.

– *Mondta, hogy a Françoise Dolto ajánlására került a Centre Étienne Marcelba. Honnan ismerte Doltót, hogyan került vele kapcsolatba?*

– Amikor analitikusként elkezdtem dolgozni, akkor az ember megbeszéli valakivel, hogy mit csinál az analízisben. Ez a kontrollanalízis. Az elsőt Juliette Favez-

Boutonier¹⁷-nél csináltam, nagyon érdekes volt. Azután a férjénél, Georges Faveznél, ami még érdekesebb volt. Azután kerültem Françoise Doltohoz, aki egészen másfajta módon dolgozott, mint az őt megelőzőek. Nagyon szerettem vele megbeszélni az eseteket. Egyszerre többen jártunk hozzá kontrollanalízisre, hetente egy alkalommal. Ott nagyon sokat tanultam. Dolto nemcsak érdekes, de igen kedves és rendes ember volt. Nagyon jól kijöttünk egymással, és jó kapcsolatban maradtunk a későbbiekben is. Emiatt fordulhattam hozzá, amikor munkát kerestem. Dolto írt bevezetőt az egyik könyvemhez is.

– *Mi a témája ennek a könyvnek?*

– A címe *Manuel à l'usage des enfants qui ont des parents difficiles*, azaz „Kézikönyv a nehéz szülők gyermekeinek”.

– *Amikor ön Françoise Doltóval összeismerkedett, az mikor lehetett, azután volt már, hogy a pszichoanalitikus mozgalomban a szétválásokra sor került?*

– Akkor még Lagache, Favez, Lacan és Dolto együtt voltak. Tehát az első szétválás utáni időben. A második szétválásra csak azután került sor. De én mindig tartottam a kapcsolatot mindenkivel. Ezeknek a szétválásoknak én nem sok értelmét láttam.

– *Ön ezt most látja így, vagy már akkor is így ítélte meg?*

– Már akkor is így éreztem. Én a munkám során dolgoztam mindenféle helyeken lacanistákkal és SPP-ekkel is. Mindazokkal, akik véletlenül megfordultak ott, ahol én is megfordultam. Hovatartozásra tekintet nélkül volt, akivel szót lehetett érteni, volt, akivel nem. A *Coq Héron*nak éppen az a specialitása, hogy irányzathoz való hovatartozásra tekintet nélkül mindenki megjelenhetett benne.

– *Beszéljünk a Coq Héron című folyóiratról.*

– A *Coq Héron* 1969-ben született, a Centre Étienne Marcel keretén belül. Volt egy páciensem, egy kisfiú, akit a magánrendelésemen fogadtam. Olyan felfordulást rendezett a lakásban, nemcsak az én irodámban, hanem a szüleim lakrészében is, hogy azt lehetetlen volt privát folytatni. Azt mondtam, hogy ezentúl a Centre Étienne Marcelban fogom folytatni a kezelését. Minden alkalommal a gyerek hozta nekem a pénzt, a fizetés annyira jelentős volt a gyerek számára. Elhatároztuk, hogy a továbbiakban az Centre Étienne Marcelban is fog fizetni. Ott én fizetést kaptam, így azt a pénzt amit ő hozott, egy dobozba tettem a kezelés ideje alatt. Ebben a központban csoportokban dolgoztunk, öt-hat különböző specialista volt együtt egy csoportban: egy analitikus, egy pszichológus, egy szociális nővér, egy gyógypedagógus. Amikor a kezelésnek vége volt, ez a kis csoport összejött, és feltettük a kér-

---

¹⁷ Francia pszichoanalitikus (1903–1994).

dést, hogy mit kellene kezdenünk a dobozban összegyűlt pénzzel. Akkor határoztuk el, hogy csinálunk egy folyóiratot. Először a folyóiratot csak az intézetben belül terjesztettük, ötven körüli példányszámban. Aztán a példányszám növekedett, és az évek folyamán szép, ismert folyóirat lett belőle.

– *A Coq Héron elnevezésnek van valami összefüggése ezzel a kisfiúval?*

– A kisfiúval nincs, de a Centre Étienne Marcellal van kapcsolata. Ahhoz egészen közel volt a rue du Coq Héron.¹⁸ Ez mint név úgy megtetszett nekünk, hogy erről az utcáról neveztek el az folyóiratot. Soha nem képzeltük, hogy abból ismert folyóirat lesz. Azt hittük, hogy az majd egy belső folyóirat marad. De elég hamar kinötte ezt a helyzetet. A *Coq Héron* közel harmincéves. Ez az egyik legrégebb pszichoanalitikus folyóirat.

A folyóiratnál a kezdetektől mind a mai napig olyan emberek dolgoznak, akik a különböző pszichoanalitikai irányzatokat képviselik. Ma is felvesszük mindazokat, akiket a munka érdekel, bármelyik nézetet képviselik. Ennek sok előnye van. Például ha küldenek egy lacanista cikket, én nem tudom megállapítani, hogy azért nem értem, mert tartalmilag nem ér semmit, vagy lacani nyelvezeten van írva, amit én nem értek. Ilyen esetben a lacanista kolléga elolvassa a megküldött szöveget, és ő dönti el, hogy az valóban nem ér semmit, mert ez csak utánozza a lacani beszédet, vagy az egy érdekes dolog, amit érdemes kiadni.

– *Annak ellenére tehát, hogy a pszichoanalitikus mozgalom Franciaországban szervezetileg szétvált, a Coq Héron megpróbálja az egyes irányzatok képviselőit összetartani...*

– Azért maradtunk együtt, hogy a különböző gondolkodásmódok együtt tudjanak dolgozni. Ezt szolgálja az alapszabályzatunk egyik záradéka, amely kimondja, hogy ha a szerkesztők valamelyike egy cikk közlését kívánja, akkor azt közölni kell. A többieknek jogában áll, hogy a folyóiratban kifejezzék egyet nem értésüket, de a szöveget közölni kell. Szóval nem a többség határoz, hanem az, aki úgy látja, hogy a beküldött anyagban van valami, amiért érdemes publikálni. Csak azt utasítjuk vissza, amit egyhangúlag alkalmatlannak találunk a közlésre. Ezt nagyon fontosnak tartottuk ahhoz, hogy a folyóirat a kitűzött céloknak megfelelően működni tudjon.

– *Kik voltak ebben az alapító tagok?*

– Az alapító tag főképpen én voltam. Volt ott szociális nővér, Colette Langignon, aztán egy pszichológus, Madame Sportiche, egy gyógypedagógus, továbbá egy portugál festő, akit Mendès-nek hívtak, s aki rajzoltatta a gyerekeket. Aztán pár

---

¹⁸ Coq Héron magyarul „fajdkakas”-t jelent.

hónappal később bekerült Bernard This, aki lacanista. Egy ideig lacanista többség volt, aztán volt egy APF-többség. Az SPP-t képviselők csak rövid ideig voltak többségben.

– *Hogyan alakult a folyóirat tematikája az elmúlt évek során?*

– Eleinte nagyon sok fordítást adtunk ki. Olyan szövegeket, amelyeket akkor még nem publikáltak. Egypár kiadatlan Ferenczi-írást. Bálint Mihály, aki még élt akkor, sok írását adta a folyóiratnak. Masud Khan¹⁹ is adott nekünk egy cikket. Aztán egy pár magyar. Budapesten élő magyar, svédországi magyar, magyarok különböző országokból. Volt két Freud-cikk, amelyet mi adtunk ki először Franciaországban. Az egyik a „Kell-e az egyetemen a pszichoanalízist tanítani?” című írás volt, amely egyébként legelőször magyarul jelent meg,²⁰ a másik pedig a „A gimnazista pszichológiája”²¹ volt.

– *Milyen támogatásból élt a folyóirat?*

– A fedezet a pénzzel kezdődött a dobozból. Amikor a páciensem pénze elfogyott, és a folyóirat még nem keresett eleget, akkor egyszer Dolto is segített nekünk. Elég szép összeget adott nekünk, hogy folytassuk a *Coq Héront*. Ő is sok cikket adott a *Coq Héron*nak. Lacan is adott egyszer egyet, de az SPP-ből is adtak többet. Minden évben kapunk egy kisebb összeget a Centre National des Lettres²²-től, egy még kisebb összeget a Centre Étienne Marceltől, bár onnan most már kiváltunk. Jelenleg már egyikünk sem dolgozik ott, de még mindig van velük egy különleges kapcsolatunk. Továbbra is adnak nekünk minden évben öt-hatezer frank segítséget. Aztán a folyóiratot eladtuk, abból is volt bevétel. A férjem nyomdász. Ő nyomtatta ki, és a nyomdai költségekre néha egy évig is adott nekünk hitelt. A végén mindig visszafizettük a hitelt, de néha nagyon sokára. Ezt más nyomdász nem tette volna meg. És még egy. Egy nagyon egyszerű, mondhatnám, kézműves külső megjelenésnél maradtunk meg. Ez jóval olcsóbb, mint a klasszikus folyóiratok. Túléljük a nehéz időket, és a támogatások és a bevétel már fedezik a költségeket. Most már nagyon rendszeresen fizetjük a nyomdászt...

– *A Coq Héron kutatócsoport-e inkább, vagy mozgalom?*

– Egyik sem. Ez egy amatőr csoport. A legtöbben közölünk pszichoanalitikusok, de van pszichiáter és pszichológus is. Jelenleg egy olyan személy is részt vesz a szerkesztésben, aki olyan kiadónál szerkesztő, ahol sok pszichoanalitikai tárgyú könyv

---

¹⁹ Mohammed Masud Raza Khan (1924–1989) indiai származású brit pszichoanalitikus.

²⁰ *Gyógyászat*, 1919. 59. sz., 192.

²¹ „Die Psychologie des Gymnasisten” (1914).

²² A társadalomtudományok területén a publikálást támogató francia állami intézmény.

jelenik meg. Így együtt körülbelül nyolcan-tizen egy kiadói szerkesztőbizottság vagyunk. Az első szerkesztők közül Bernard This még mindig részt vesz a munkában. De már keressük a fiatalabbakat. Már vannak is néhányan, akik folytatják majd a munkát nélkülünk is, hogy ha arra sor kerül.

– *Térjünk át egy másik témára. Megmaradt-e a kapcsolat Bálint Mihály és az ön családja között Bálint Alice halála után is?*

– Nagyon szoros kapcsolat maradt közöttünk, és nagyon sokat találkoztunk. Mi elmentünk hozzá Angliába, és ő nagyon gyakran jött hozzánk. Sok vakációt töltöttünk együtt. Mielőtt Eniddel²³ találkozott, egy ideig egyedül volt, és azt nehezen viselte. Sokszor eljött hozzánk az autójával, fölvelt minket, és mentünk kirándulni. Sokat beszélünk arról, amit ő csinál, ami őt foglalkoztatja. Rendszeresen követte, hogy én mint pszichoanalitikus-„jelölt” hogyan haladok. Később azután lefordítottam az műveit franciára. De mindig társfordítóval dolgoztam, mert azt gondoltam, hogy ilyen műveket nem lehet egyedül fordítani. És azután került sor a Ferenczi-művekre.

– *Milyen hatással volt az ön munkájára Bálint?*

– Nekem nagyon tetszettek az ő gondolatai, azért is fordítottam le a könyveit. Hozzám nagyon közel áll a Ferenczi-féle gondolkodás, és ami annak folytatása: a Bálint-féle gondolkodás. Sokat dolgozom ezzel az elmélettel.

– *Melyek voltak azok a Bálint-művek, amelyeket ön fordított franciára?*

– Én fordítottam le franciára Bálint számos művét, de első francia nyelven megjelent műve a *The Doctor, His Patient and the Illness*²⁴ volt, melyet Jean-Paul Valabrega fordított le *Le Médecin, son malade et la maladie* címmel. A Presses Universitaires de France adta ki 1960-ban. Amikor elfogyott, még mindig nagy volt az érdeklődés a könyv iránt, de a kiadó nem akarta újból kiadni. Aztán a Payot kiadó vette meg a kiadási jogot. A Payot kezdeményezte a Bálint-művek kiadását, és a kiadásról közvetlenül Bálinttal tárgyalt. A franciára fordított második könyv a *Psychotherapeutic Techniques in Medicine* volt, amely franciául a *Techniques psychothérapeutiques en médecine* címet viseli, s amit Valabregával együtt én fordítottam. Ezt a könyvet Bálint Mihály a feleségével, Enid Bálinttal együtt írta. Aztán jött a többi Bálint-mű: a *Primary Love and Psychoanalytic Technique*, franciául *Amour primaire et technique psychanalytique*, amit hárman fordítottunk: én, René Gelly és Susanne Kadar. Ez utóbbi fordító magyar származású angol nyelvűtanár

---

²³ Enid Bálint (1904–1994) brit pszichoanalitikus, Bálint Mihály harmadik felesége és legközelebbi munkatársainak egyike.

²⁴ Magyarul: *Az orvos, a beteg és a betegség*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1961. Újra megjelent: Animula Kiadó, Budapest. 1990.

volt. Aztán következett a *Thrills and Regressions*,²⁵ ami *Les voies de la régression* címen jelent meg franciául. Az angol *thrill* (magyarul „borzongás”) szót semmilyen nyelvre nem lehet pontosan lefordítani, ezért a francia cím sem teljesen azonos az eredeti angollal. Ezt Myriam Viliker nevű kollégámmal együtt fordítottam, mint ahogyan Bálintnak a *The Basic Fault: Therapeutic Aspects of Regression*²⁶ című könyvét is, *Le défaut fondamental. Aspects thérapeutiques de la régression* címen.

Amikor ezeket a műveket fordítottuk, Bálint még élt. Mindig megbeszéltük vele azokat a részeket, kifejezéseket, amelyek egy másik nyelvre való átültetésnél nehézséget okoztak. Vele pontosítottuk a jelentéstartalmakat, hogy olyan kifejezéseket használjunk franciául, amelyek azok visszaadására a legalkalmasabbak.

Azután jött a többi könyv: a *Focal Psychotherapy – An Example of Applied Psychoanalysis*, franciául *La psychothérapie focale. Un exemple de psychanalyse appliquée* címen, a *Six Minutes for the Patient: Interactions in General Practice Consultation*, franciául *Six minutes par patient. Interactions en consultation de médecine générale*. Ezeket a könyveket Bálint Mihály Enid Bálinttal, illetve Paul Ornsteinnel és J. S. Norell-lal együtt írta.

A Ferenczi-művek franciaországi kiadásában Ábrahám Miklósnak²⁷ volt nagy szerepe. Ő volt az, aki legelőször rávette a Payot kiadót, hogy próbálkozzon a *Thalassa*²⁸ kiadásával, és a bevezetést is ő írta hozzá. A *Thalassát* egy pszichológus kollégámmal együtt én fordítottam, Ábrahám Miklós és Török Mária²⁹ lektorálta. Ez van ma is forgalomban Franciaországban. Amikor a Payot látta, hogy a *Thalassa* milyen kelendő, azt a javaslatot tette, hogy készítsünk a Ferenczi-művekből egy összeállítást. Ezt követően került sor a Ferenczi összes műveinek kiadására négy kötetben.³⁰ Így történt meg az, hogy az eredetileg német nyelven, a hatvanas évek elején a berni Hans Huber kiadó gondozásában megjelent első Ferenczi-összkiadást, amelynek *Bausteine zur Psychoanalyse* volt a címe, a francia nyelvű összkiadás követte. A francia összkiadás a német összkiadásnál teljesebb volt, mert számos olyan cikket tartalmazott, amely a német kötetben nem szerepelt.

Bálint tanácsára azonban a Ferenczi-kiadásból kihagytunk egy sor könyvkritikát olyan könyvekről, amelyeket ma már senki sem olvas. De azt hiszem, ez tévedés volt, mert amit ma nem olvasnak, azt talán majd holnap olvasni fogják. Szeretnénk

---

²⁵ Magyarul: *A borzongások és regressziók világa*. Animula, Budapest 1997.

²⁶ Magyarul: *Az östörés. A regresszió terápiás vonatkozásai*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994.

²⁷ Ábrahám Miklós (Nicolas Abraham, Kecskemét, 1919–Párizs, 1975) magyar származású francia műfordító és pszichoanalitikus.

²⁸ Magyarul: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Pszichoanalitikai tanulmány. Pantheon, Budapest 1927. Újabb kiadása: Filum, Budapest, 1997.

²⁹ Török Mária (Maria Torok, Budapest, 1925–New York, 1998) magyar származású francia pszichoanalitikus.

³⁰ *Psychanalyse 1*. Payot, Paris, 1968., *Psychanalyse 2*. Payot, Paris, 1970., *Psychanalyse 3*. Payot, Paris, 1974., *Psychanalyse 4*. Payot, Paris 1982.

kiadatni egy ötödik kötetben mindazt, ami hiányzik az első négyből, de ez még nem valósult meg a kiadói szándék hiányában.

– *Beszéljünk a Ferenczi-hagyaték sorsáról...*

– A Ferenczi-fordítások korábban kezdődtek el, mint ahogy a Ferenczi-hagyaték gondozása hozzám került. Bálint állandó személyes és munkakapcsolatban állt Ferenczivel, és az én családomnak is folyamatos kapcsolata volt a Ferenczi-családdal. Bálint és a mi családunk között is fennmaradt a rokoni és a baráti kapcsolat. Mindannyian ismertük egymást, mint azt korábban már említettem. Így volt ez akkor is, amikor már valamennyien elhagytuk Magyarországot. Ferenczi felesége, Gizella Bálindra bízta a Ferenczi-hagyatékot, a művek angliai kiadását. Az ebből származó jövedelemmel Bálint Gizellának számolt el, az ő halála után pedig az ő örököseivel. Az örökösök Gizella Egyesült Államokban élő két lánya: Elma és Magda voltak. Kiterjedt levelezést őrzök, amely Bálint Mihály és a Ferenczi-örökösök között folyt, amely a bevételekkel kapcsolatos elszámolást is tartalmazza.

Elma és Magda szintén ismertek engem, és tudták, hogy én is pszichoanalitikus lettem. A hagyaték úgy került hozzám, hogy Bálint Mihály és a Ferenczi-örökösök abban állapodtak meg, hogy a legjobb az volna, ha Bálint után én folytatnám a Ferenczi-hagyaték gondozását. Az indokuk az volt, hogy én ismertem valamennyi érintettet, szerettem is ezeket a műveket, és már el is kezdtem a fordításukat, és tudok magyarul is. Például Enid nem tudott volna bizonyos dolgokat megérteni, elolvasni. Így lettem a Ferenczi-hagyaték irodalmi képviselője.

– *Tehát Bálint halála után került Önhöz a teljes Ferenczi-hagyaték...*

– Azért volt egy kis nehézség. Enid Bálint visszatartotta a Freud–Ferenczi-levelezést, mondván, hogy Bálint Mihály azt mondta, hogy azt ő tartsa kézben. Mondtam neki, hogy nekem nagyon nehéz lenne gondozni és képviselni ezt a hagyatékot, ha nem adja ide nekem a szövegeket. Egy ideig habozott, aztán ideadta. Gondolom, először azért nem adta ide, mert nem akarta, hogy az rövid időn belül a nyilvánosság elé kerüljön. Azt akarta, hogy minden úgy legyen, ahogy Bálint akarta: a levelezés és Ferenczinek, az élete utolsó évéből hátrahagyott *Napló*ja egy időben kerüljenek publikálásra, mert egymás magyarázatául szolgálnak. Abban az időben az volt a többség álláspontja, hogy Ferenczi az élete végén megőrült. Ez volt az oka, hogy Bálint tartott attól, hogy a *Napló*, ami nagyon személyes írás, ha megjelenik, akkor még inkább megerősíti az emberek előítéletét. Enid ezért nem akarta ideadni a *Naplót*, és mondjuk, hogy talán igaza volt. Amikor végül is hozzám került a *Napló*, akkor rögtön lefordítottuk. Mondván, hogy lefordítjuk, és aztán majd meglátjuk, hogy mit csinálunk vele. A *Napló* franciára történő fordítását követően azt mondtuk Enidnek, hogy megvárjuk, amíg elérkezik az idő, és a *Napló* kiadható lesz, a fordítás mindenesetre készen van. A fordítást a *Coq Héron* fordítócsoporthoz végezte, amelynek Suzanne Achache-Wiznitzer, Bernard This,

Suzanne Hommel, Georges Kassad'(Kassai György), Françoise Samson, Pierre Sabourin és én voltunk a tagjai.

Enid kezdeményezésére összejöttünk a két Mitscherlichkel,³¹ akik német analitikusok voltak. Arra kért bennünket, hogy olvassuk el a *Naplót*, és mondjuk meg, hogy ki lehet-e adni vagy sem. Enid és a két Mitscherlich azt mondta, hogy nem, én azt mondtam, hogy igen. Akkor került a kezembe a Ferenczi–Groddeck-levelezés. Ez majdnem kizárólag Ferenczi-levelekből állt, mert a Groddeck levelei elvesztek. Abban benne volt például az egész Elma-história. Erre nem volt tilalom, és ezt sürgősen kiadtuk. És amikor ezt kiadtuk, akkor már nem volt ok nem kiadni a *Naplót*. Erre föl kiadtuk a *Naplót*, ami *Journal clinique (janvier–octobre 1932)* címen jelent meg.³²

A Freud–Ferenczi-levelezést Anna Freud nem engedte kiadni, ami szintén érthető. Benne van az egész Freud család története, s ez neki nem volt kellemes. Anna Freud halála után aztán ki lehetett adni a Freud–Ferenczi-levelezést is.

De közben az emberek elkezdtek olvasni Ferenczi utolsó műveit. Nyilvánvalóvá vált, hogy azok egyáltalán nem egy örült írásai, hanem nagyon is érdekesek. Jól használhatók és egyben nagyon fontosak a jelenlegi klinikai gyakorlat számára. Ezután a *Naplót* egész könnyen elfogadták, és semmilyen skandalum nem volt belőle. Ellenkezőleg, nagy érdeklődés támadt. Tehát ki lehetett adni a *Naplót* a levelezés nélkül is, ami Bálint idejében valóban nehéz lett volna. A *Naplót* rövid időn belül különböző nyelvekre lefordították. Szóval semmilyen nehézségbe nem ütközött, hogy a *Naplót* elfogadják.

– *A Klinikai napló sikere tehát Franciaországból indult ki... Mondhatjuk-e, hogy a Ferenczi-renchezés franciául kezdődött?*

– A *Napló* először franciául jelent meg, a német kiadás csak ezután következett. Franciául pedig sokan olvasnak a latin országokban is, ahol Ferenczinek nagy sikere van. Látom a kiadók által elküldött banki elszámolásokat – mivel a jogdíjak fele továbbra is hozzám jön, a fele pedig a mostani Ferenczi-örökshöz –, hogy Németországban majdnem semmit nem adnak el, vagy nagyon keveset. Igen csekély az érdeklődés. Franciaországban pedig állandó az érdeklődés. Svájcban és Belgiumban is nagyon sokat adnak el, Kanadában és Dél-Amerikában szintén.

Észak-Amerikában csak nemrégén kezdődött el a Ferenczi iránti érdeklődés. New Yorkban egy Ferenczi Társaság alakult. Az alapítójának a látásmódjával semmiképpen nem azonosulok, mert nem értek egyet azzal, ahogyan ő Ferenczit látja: Ferencziben egyfajta laikus szentet lát, aki mindig olyan jó volt mindenkivel. Fe-

---

³¹ Alexander Mitscherlich (1908–1982) és Margarete Mitscherlich-Nielsen: német pszichoanalitikus házaspár, a frankfurti Sigmund Freud Intézet munkatársai, nagy szerepük volt a második világháború utáni német pszichoanalízis újjászervezésében.

³² Payot, Paris, 1985. Magyarul: *Klinikai napló 1932*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 1996.

renczi sokkal érdekesebb ember volt annál, mint hogy azt jóságra lehetne leegyszerűsíteni. De azért érdekes munkát csinál, mint a magyarországi Ferenczi Egyesület, amellyel egyébként a New York-iak együtt dolgoznak. Most már egyébként Magyarországon is megjelent a *Napló*.

– *Van valami különleges oka annak, hogy Ferenczit ilyen jól fogadták Franciaországban?*

– Főképpen azért, mert jó pillanatban lehetett hozzájutni Ferenczi műveihez. Hiszen a klinikai gyakorlat ma nem egészen ugyanaz, mint Freud és Ferenczi korában. Ferenczi volt az, aki olyan betegekkel kezdett foglalkozni, akik a klasszikus analitikusok szerint nem voltak analizálhatóak. Őket hívják most határeseteknek vagy pszichotikusoknak. Freud is kezelt olyan betegeket neurotikusként, akiket ma pszichotikusnak tartanánk. Nem is járt sok sikerrel. Kicsit megkönnyítette az életüket, de nem gyógyította meg őket. Nagyon pesszimista is lett a pszichoanalízis gyógyító hatását illetően. Ferenczi pedig mindig tovább és tovább próbálkozott, hogy hogyan lehet ezeken a betegeken segíteni. A mostani páciensek legnagyobb része azoknak a kategóriájába tartozik, akiket Ferenczi kezdett el kezelni. Nagy hisztérikusok nincsenek többé. Nagy rögeszmés betegek másfajta problémákkal való keveredés nélkül szintén kevésbé fordulnak elő. Szóval Ferenczi éppen jó időben jött ki franciául. Például Lacan azon kevesek közé tartozott, akik olvasták Ferenczit németül, és idézte is őt. Aztán Vera Granoff fordította le a *La psychanalyse* című folyóirat 6. számában³³ egy Ferenczi-cikket a nyelvzavarról,³⁴ ami annak idején Ferenczi legvitatottabb és legvisszautasítottabb cikke volt. Ez szintén nagyon érdekelt mindenkit. Aztán az SPP saját kezdeményezéséként lefordítottatott négy-öt cikket, már nem emlékszem pontosan, melyek voltak azok. Így tehát a publikum már kicsit elő volt készítve Ferenczire, és amikor a könyvek megjelentek, nagy érdeklődés támadt. Angliában szintén kijött egypár Ferenczi-könyv, és voltak, akik olvasták is. De Ernest Jones³⁵ súlya olyan nagy volt Angliában, hogy még azok is, akik, mint Winnicott,³⁶ használták Ferenczit, nem merték a nevét idézni. Azt hiszem, Winnicott műveiben sehol nem említi Ferenczi nevét, pedig Angliában Bálinton kívül ő állt hozzá a legközelebb.

---

³³ Presses Universitaires de France, 1961.

³⁴ „Nyelvzavar a felnőttek és a gyermek között” In: Buda Béla (szerk.): *A pszichoanalízis és modern irányzatai*. Gondolat, Budapest, 1971.

³⁵ Brit pszichoanalitikus (1879–1958), híres Freud-életrajzában (*Sigmund Freud élete és munkássága*. Európa, Budapest, 1973) azt az álláspontot képviseli, hogy Ferenczi elméje életének utolsó éveiben elborult.

³⁶ Donald Woods Winnicott (1896–1971) brit pszichoanalitikus, a tárgykapcsolat-elmélet egyik legjelentősebb teoretikusa.

– *A Freud–Ferenczi-levelezés kiadása is az ön közreműködésével vált lehetővé...*

– Amikor a Freud–Ferenczi-levelezés hozzám került, és befejeztük a *Napló* fordítását, akkor a levelezést kezdtük fordítani, azzal, hogy majd meglátjuk, mikor és hogyan lehet kiadni. Aztán amikor a kiadásra tényleg lehetőség nyílt, Enid Bálint egy bizottságot hozott létre, amelyet Angliában hívott össze. A bizottság tagjai voltak: Haynal André Genfből, Ilse Grubrich-Simitis Frankfurtból, Rosenthal a Harvard University Presstől Amerikából, Mark Paterson, a Freud Copyright igazgatója, és én. Történt egy incidens a levelezés átadásánál, ami most, utólag nagyon mulatságos eset, de amikor megtörtént, egyáltalán nem volt az. Mind összejöttünk Londonban. Enid a bankszéfből odahozta a fekete koffert, amelyben a levelezés volt. Valamennyien nagy ünnepélyességgel kinyitottuk a fekete bőröndöt, ám a levelezés nem volt benne. Hanem valami más volt benne. Akkor Enid telefonált a bankba, hogy van-e egy másik koffer a bankszéfben. Mondták, hogy nincs. Nagy volt a kétségbeesés. Utána próbált telefonálni a világ különböző egyetemére, hogy esetleg nem adta-e oda Bálint a levelezést anélkül, hogy Enid tudott volna róla. Bár ez igazán valószínűtlen volt, mert mindent együtt csináltak. De a levelezés nem volt sehol. Másnap, vasárnap este hazautaztunk, és Enid hétfőn bement a bankba, és a koffer ott volt. Csak éppen lusták voltak megnézni, hogy melyik bőröndről van szó, inkább azt mondták, hogy nincs ott.

Szóval meglelt a levelezés, és aztán ismételten többször összejöttünk különböző helyeken megbeszélni, hogy pénzügyileg hogyan lehet megoldani a kiadását: mennyit hajlandó befektetni a kiadó vagy a különböző kiadók, ki legyen a kommentátor, és ki fizesse a kommentátorokat. Sokáig kerestük a megoldást, mert nem voltunk egy véleményen. A német Fischer kiadó hajlandó volt magára vállalni valamennyi költséget, de csak azzal a feltétellel, hogy az összes bevétel hozzá folyik be mindaddig, ameddig az általa befektetett pénzösszeg meg nem térül. Ebben az esetben a Fischer kiadón kívül senki nem jutott volna jövedelemhez a levelezés kiadásán dolgozók közül, vagy csak nagyon hosszú idő múlva. Ezt nem akartuk elfogadni. Aztán találtunk kommentátorokat, őket a Fischerék nem akarták elfogadni. Így a Fischer kiesett, és ezzel Ilse Grubrich-Simitis is, mivel ő a Fischeréknél dolgozott, és ezért lemondott a mi megbízatásunkról. Akkor találtunk egy osztrák kiadót, ez a bécsi Böhlau kiadó, amelyik sajnos nem olyan jó. Nagyon szép kiadást csinál, de borzasztó drágán. Senki sem tudja megvenni, és mindezt hosszú kiadási határidő alatt végzi. Ők hat kötetben hozzák ki a levelezést, mindegyik kötetnek van egy A és egy B kötete. Eddig az első kötet A és B kötetét, és a második kötet A részét adták ki. Van két kommentátor: Ernst Falzeder és Eva Brabant.

– *Hogyan történt a Freud–Ferenczi-levelezés kötetekre osztása?*

– Az első kötetbe a levelezés kezdetétől 1914 közepéig, az első világháború kitöréséig tartó leveleket tettük. A második kötetbe az 1919 végéig történt levelezés került. Az utolsó kötet az 1920-tól 1933-ig terjedő időt fogja át. A levelezés mennyi-

sége miatt került sor erre a felosztásra. Én jobban szerettem volna egy ettől eltérő felosztást, de elfogadtam, hogy az teljesen kiegyensúlyozatlanná tette volna a kötetek méretét. Eddig az első két kötet jelent meg, összesen öt nyelven.³⁷

Jelenleg a harmadik kötet francia nyelvű nyersfordítása van készen a korrekciókkal együtt, körülbelül 1927-ig. Ezek a legterjedelmesebb évek. Még két korrekcióra kerül sor. Folyik a kommentárok fordítása. Ezeket mi németül kapjuk, és aztán a francia fordítás elkészítése után adjuk át a kiadónak.

Franciaországban a Calmann-Lévy adja ki a levelezést. Nagyon-nagyon jól és gondosan dolgoznak. Volt arra eset, hogy még a nyomdásztól is kaptam telefonhívást, hogy talált a szövegben egy számára fura szót; ennek valóban ilyen formában kell a szövegben szerepelnie, vagy esetleg tévedésről van szó. Szóval elejétől a végéig nagyon gondosak a kiadási munka során. A végén mi olvassuk át még egy alkalommal a kefelevonatot.

– *A magyar származású pszichoanalitikusok közül ön kikkel tart kapcsolatot Franciaországban?*

– Volt, akihez régóta személyes barátság fűzött: Török Mária és Ábrahám Miklós. Időközben Ábrahám meghalt.³⁸ Később kerültem közeli barátságba Eva Brabanttal, akit korábban Gerő Évának hívtak. Aztán van még itt egy pszichiáter, akivel távolabbról, de rokonszenvezek: Paul Wiener. Van egy nagyon híres, ugyancsak magyar származású pszichoanalitikus, akivel nem vagyok kapcsolatban: Grünberger Béla.³⁹ És körülbelül ez minden.

– *És a magyarországiakkal?*

– Van sok budapesti kapcsolatom. Hermann Imre egyik lánya, Vincze Mária a legrégibb barátnőm. Ő gyermekorvos, és a Lóczyban⁴⁰ dolgozott. Most már nyugdíjas, de azért továbbra is dolgozik ott. Kétévesek voltunk, amikor megismerkedtünk, és azóta is tart a barátság. Az ő gyerekeivel is igen jóban vagyok. Az ő legfiatalabb lánya Vincze Anna, aki pszichoanalitikus lett, őt nagyon szeretem. Ha lehet, gyakran találkozunk, korábban az én gyerekeim is mentek hozzájuk, és az övéi is jöttek hozzánk. Nemes Líviával különösen szimpatizálok valamint az ő unokahúgával, Halász Annával. Binét Ágneszt nagyon szerettem, kapcsolatban álltunk, amíg élt.

---

³⁷ Sigmund Freud–Sándor Ferenczi: *Correspondance 1908–1914*. Calmann-Lévy, Paris 1992; *Correspondance 1914–1919*. Calmann-Lévy, Paris 1996. A két kötet megjelent angol, német, olasz és portugál nyelven. Magyar kiadása előkészületben van.

³⁸ 1998-ban, e beszélgetés után Török Mária is elhunyt.

³⁹ A Grünberger Bélával készült interjút lásd lapunk 1997/2–3. számában.

⁴⁰ A Lóczy Lajos utcai budapesti gyermekotthonról (Csecsemőotthonok Országos Módszertani Központja) van szó, amely Pikler Emmi vezetése alatt az itt alkalmazott úttörő módszerek révén külföldön is ismertté vált.

Kapcsolatban vagyok Vikár Györggyel. Aztán vannak számosan, akiket ismerek, de akikkel nincs közelebbi kapcsolatom.

– Van-e valaki az ön családjában, aki folytatja a pszichoanalitikus hagyományt?

– Egyelőre nincs. Hogy az unokák mit fognak csinálni, azt nem tudom, az egyik hároméves, a másik másfél éves. De a lányom már közeledik hozzá, mert elkezdett zeneterápiát tanulni. Ő énekesnő, de nem énekelhet az élete végéig, hát előkészíti a folytatást. A fiam egészen mást csinál.

A Bálint Mihály fia, az unokatestvérem, Bálint János, John Bálint orvos az Egyesült Államokban, Albanyben él. Az ottani orvosi egyetem dékánja volt egy ideig. Azután megunta az adminisztrációt, és most betegeket lát el a kórházban és tanít. Belgyógyász, és most kezdett el érdeklődni az orvosi etika iránt, és arról ad elő. Egyre jobban érdekli az apja munkája. Nem azt akarom mondani, hogy korábban nem érdekelt, de nem volt könnyű dolog Bálint Mihály fiának lenni. Nemcsak azért, mert ismert ember volt, hanem azért sem, mert a saját kritériuma szerint nagy követelményeket állított fel. János szeretett volna vidéki orvos lenni, és nagyon jól el tudta képzelni, hogy egy falusi házban él, feleséggel, gyerekekkel, kerttel és virágokkal. Az apjának ez teljesen elfogadhatatlan volt, mert számára csak az egyetemi karriernek volt értéke. Szóval János megcsinálta az egyetemi karriert, de a maga módján. Nem akart belefolyni az apja munkájába, és azt hiszem, hogy igaza volt. Így fel tudta építeni a saját személyiségét. Bálint Mihály elég szigorú volt, neki csak a nagyon jó volt elég jó.

– Hogyan látja a pszichoanalízis mai irányzatait? Van-e közöttük olyan, ami különösen érdekli?

– Éppen most készítek egy előadást az 1998. évi Ferenczi-kongresszusra,⁴¹ amelyre Madridban kerül sor. Ferenczi és a trauma a konferencia fő témája. Ferenczi és az utána jövők hogyan látták a trauma problémáját, vagy ahogyan mások gondolkoznak erről a kérdésről. Ez sok munka, de nagyon érdekes. Rengetegen írtak róla, különböző módon közelítik meg, de hogy melyik irányzat lenne érdekes? A téma közös: hogyan működik az ember. Valahogy mindenki hozzáfog, aztán van, amiből kijön valami, amit sokan tudnak használni, és van, amiből nem jön ki semmi. És van, amiből olyan jön ki, amit csak kevesen tudnak használni. De a téma ugyanaz.

– Lát-e valamilyen eltérést a francia és az angolszász pszichoanalitikusok szemlélete között?

---

⁴¹ A madridi kongresszusra 1998. március 6. és 8. között került sor „Ferenczi és a kortárs pszichoanalízis” címmel.

– Azt hiszem, nagy általánosságban az amerikai pszichoanalízisnek az adaptációs kísérlet a fő tendenciája: ha valaki tud funkcionálni a társadalomban, akkor az az egyén jól van. A franciák nem így látják: ha valaki önmagával egyetértésben tud funkcionálni, akkor az az egyén jól van. Lehet, hogy az másoknak nem jó, de az analitikusnak nem az a dolga, hogy azzal foglalkozzon, hogy az egyén hogyan alakítsa az életét, ha egyébként jól érzi magát a bőrében. Ez nagy eltérés. Számos amerikai pszichoanalitikus van, aki a francia – nem akarom mondani, hogy az európai – gondolkodáshoz közelebb áll, mint az amerikaihoz. Nagy vonalakban, azt hiszem, valahogy így van.

– Annak, hogy Ferenczi bekerült a francia pszichoanalitikus gondolkodásba, van-e valamiféle kultúraközvetítő szerepe?

– Valamilyen mértékben igen. Van bizonyos érdeklődés, miután most egymás után jönnek ki magyar írók művei franciául: Karinthy, Krúdy, Márai. Van érdeklődés, ha nem is túl nagy. Néhány éve jelent meg egy kis könyv kilenc vagy tíz novellával, Kosztolányi és más olyan magyar írók elbeszéléseivel, akikre hatott Ferenczi. A könyvhöz Ádám Péter írt kitűnő bevezetést.⁴²

– Beszéltünk a családi háttéréről, és arról az örökségről, amit önre hagytak. Ön közkinccsé tette ezt a szellemi értéket. Mi az, amit ön a leginkább sajátjának érez?

– Ferenczi, Bálinték és Kovácsék munkája érdekes és értékes. Ferenczit Bálint adta tovább, amíg tudta, aztán én, amíg tudom. De mindaz Ferencziből, Bálintból és Kovácsból áll. És mindezekon kívül van, ami az én mondanivalóm, és az vagyok én. Ez nem keveredik össze másokéval, csak annyiban, hogy persze mindezek a munkák, amelyeken dolgoztam, amelyeket fordítottam, és amelyek után érdeklődtem, bizonyára mindenféle módon az én saját munkámnak is részeivé váltak sok minden egyébbel együtt. Én a saját magam útját járom. Ami ezer dologból tevődött össze, mindabból, amit olvastam, ami érdekelt. Van, amit nem tudok pontosan megjelölni, hogy kinél olvastam. Nem követek semmilyen iskolát. Ami tetszik, azt használom, ami nem tetszik, vagy nem értem, azt nem használom. Ez a páciensektől is függ. Van olyan páciens, aki Melanie Kleint beszél, s akkor ezt a nyelvet használom, van, aki Bálintot beszél, s akkor azt a nyelvet használom. Mindez az én saját keverékem.

– Elméleti vagy gyakorlati szakembernek tartja-e magát elsősorban?

– Mesterségem a pszichoanalízis.

---

⁴² *Cure d'ennui. Écrivains hongrois autour de Sándor Ferenczi. „Curiosités freudiennes”, Gallimard, Paris 1992. A kötetet Ádám Péter válogatta, Michelle Moreau-Ricaud szerkesztette, Sophie Kepes fordította. A bevezetés Ádám Péter, az utószó Michelle Moreau-Ricaud munkája.*